

KRÚDY GYULA

Az irodalomtörténet, amidőn a múlt irodalmát vizsgálja, régtől ugyanazzal a dilemmával küzd, legyen a tárgya régi vagy modern író, Balassi vagy Ady, Jókai vagy Krúdy. Az a kérdés áll előtte, amit Horváth János így jellemzett tömören: „megadja minden kornak a magáét”, Lukács György pedig, vele ellentétben, emígy határozott meg: „adatok mindig vannak, és mindig bennük van minden, de minden időnek más görögök kellene, és más középkor, és más reneszánsz”. Az irodalomtörténet tehát mindig azzal találja szembe magát, hogy a tárgyalt író a saját korában elhelyezve szemléltesse vagy ne törődjék annak csupán egykori közegével s a régebben megjelent könyveket is a jelen szemével nézze. Erre vagy arra kell döntenie – az ideális azonban az lenne, ha a két nézőpontot egyesíteni lehetne s úgy nézni egyidejűen a múlt irodalmának nagyjait, emlékeit, hogy lássuk meg bennük koruk valóságát, de a mai ember igényével mérjük meg őket. A legújabb irodalomtörténet egyik iránya épp erre törekszik: múltjelleg megőrzésének és a jelenérdekű nézőpontnak egyesítésére.

Ennek az irodalomtörténetírói szemléletmódnak egyik kezdeményezője, művelője és vitákban szenvedélyes védelmezője Bori Imre, újvidéki egyetemi tanár, a vajdasági szellemi élet kiemelkedő egyénisége, irodalomtörténész és kritikus, aki egymagában egy kisebb kutatóintézet energiájával, programos következetességével írja könyveit, tanulmányait, kritikáit. Legújabban Krúdy Gyuláról szóló könyve jutott el hozzánk, mely ismét, mint már annyiszor, koncepciójának eredetiségével lepte meg szakmabeli olvasóit. Koncepció, egységben láttató vezérgondolat nélkül a mégoly tájékozott irodalomtörténeti szakmunka is szürke leírás marad, halvány utánzataként annak, amit tárgyául kijelölt. Bori Imre munkáit mindig a nagyvonalú, merész, nemegyszer kockázatos gondolati tételek avatták izgalmassá, erjesztő hatássúvává. Megadta minden kornak a magáét, de tudta, hogy minden időnek más görögök kellene – ezt a két oldalt próbálta egységes gondolat-

menetekben egybekapcsolni. Így járt el *Krúdy Gyula* című könyvében is.

Utóéletében Krúdy Gyulát nem mindig kényeztette el a sors, de ha titkon is, mindig nagy írónak számított – sokak szerint a 20. század legnagyobb magyar prózaírójának kellene tekintenünk. Az, amit modern novellának, kisregénynek nevezhetünk, igazában az ő művében jelent meg, a század elején, de azután is, élete végéig, élen jár a művészi újtásban. Nagyságát nemegyszer azzal próbálták „megemelni”, hogy szembeállították Móricz-cal, a hagyomány képviselőjével, a társadalomábrázolóval, aki elmerült a szociális kérdések szövevényében, s nem maradt ideje, kedve és lehetősége arra, hogy szabadon bontakoztassa ki tehetségét. Krúdy volt a művészi író, nem nyűgözték szellemét és képzeletét a társadalom gondjai: hajlamait követte és rátalált a modern próza útjaira, irányt mutatva az utána következőknek is.

Érdekes, hogy Bori Imre, aki mindig készen állt a sarkító vitákra, könyvében meg sem pendíti a „Móricz vagy Krúdy” alternatívát, s tartózkodását örömmel üdvözölhetjük. Kiderült ugyanis már régebben, nem sokat hoz a konyhára az olyan tetszetős szembeállítás, hogy Thomas Mann vagy Móricz, Ady vagy Babits, Móricz vagy Krúdy – mert terméketlen, egyoldalúságot eredményező következtetésekhez vezet. Az irodalomtörténet akkor jár el helyesen, ha megadja minden írónak a magáét, vagyis azt szemléli benne, ami sajátos és egyéni. Ezzel még nem tüntetjük el a közöttük levő különbségeket, sőt épp azáltal, hogy az igazán egyénit látjuk meg műveikben, egyúttal helyüket és értéküket is hitelesebben tudjuk jelezni.

Az irodalomtörténet mindig küzd az ellen, hogy prekoncepciókkal közeledjék tárgyához; arra törekszik, hogy elkerülje az önkényességet, és a vizsgált mű értelmét igyekszik minél teljesebben és hívebben kibontani. E szakma paradoxona az, hogy mégis kellenek az előzetes élmények, ítéletek, vélemények – ezek nélkül ugyanis nincs választás és értékelés. Bori Imre e könyvében is kitapinthatjuk ennek a paradoxonnak a jelenlétét, de nem elrejtve és tagadva, hanem nyíltan képviselve és számítva rá, mint a vizsgálat megkerülhetetlen velejárójára. Ezért olvassuk könyvét igazi érdeklődéssel. Látjuk a tétéleit, s várjuk hozzá a bizonyítást. E tekintetben Bori Imre nem hagy bennünket kielégítetlenül. Gyakran állít olyat, ami az eddigi Krúdy-szakirodalomban meg sem említődött, s akadnak agyontárgyalt témák, melyekhez meg hozzá sem nyúl. Igazában nem a lírai, „gordonkahangú”, mélabús Krúdy érdeklí, noha életművének ezt az oldalát sem ejti ki érdeklődése köréből. Krúdyról az a legelterjedtebb kép, hogy ő az andalító mélabú, borongó elvágódás, emlékek, vágyak, ódon városok, szép asszonyok, hosszan tartó szerelmek, céltalan utazások írója. A költői álmoké, ábrándoké, álombeli hangoké; annak a világnak az írója, mely szép hangulatokkal, kápráztató illúziókkal vette körül és védelmezte magát. Bori Imre bemutatja ezt az író is, a régi Budapest, a hajdani kisvárosok,

az őszbe borult tájak, az omladozó kúriák ábrázolóját. De a hangsúlyt nem erre helyezi. Krúdyban a modern író látta meg, az összetettebb karaktert, a Jókai-Mikszáth hagyományt levetkező író, a kiábrándultat, a korabeli élet bírálóját, aki műveiben megrajzolta a magyar élet nyavalyáinak poklát is. Persze, nem teljesen előzmény-nélküli ez a Krúdy-kép. Megírták már róla régebben, hogy „Krúdy, ez az alapjában kiábrándult író – egy ábrándba menekül, kiábrándultsága elől”. Köztudott volt, hogy Krúdy álmovilága mélyén kiábrándultság rejtezik. De Bori Imre most úgy változtatta meg az előbbi idézet értelmét, hogy azt mondja: Krúdy, ez a kiábrándult író – egy ábrándba menekül, hogy aztán arról kimutassa: illúziói valójában üres vázak, kiürült mitológiaiák, értelmüket vesztett legendák. Az összkép módosul Bori Imre érvelése és elemzése nyomán: az ösztönös, hangulati, ábrándos, lírai Krúdy helyett és mellett bemutatja az intellektuális, elemző, tárgyias Krúdyt; azt, akit nem méltattunk eddig eléggé. Így kap új megvilágítást *Szindbád*, a *Vörös postakocsi*, *Rezeda Kázmér szép élete*, a *Hét bagoly* és még annyi más Krúdy-könyv.

Krúdy a maga alkotta ábrándvilágnak, melyet álomi, költői hangulatokkal vett körül, látta a valódi arcát, mozgató rugóit, durva törvényeit. „Szindbád – írja Krúdy – mindent szeretett, ami hazugság, illúzió, elképzelés, regény”, s vajon Krúdy maga is nem szeretette a legendákat, múltakat, régi szerelmeket, az emlékek nyomát? De igen, csak-hogy ezt nem rejtegette, képes volt arra is, hogy érzelmeit, álmait íróniával nézze.

Bori Imre is lényeges szerepet tulajdonít az iróniának. Krúdy abban valóban egyéni tünemény, hogy elringatja magát az álmokon, hangulatokon, átadja magát a múlt tündérvilága játékainak, elmerül a könnyes érzelmekben, s aztán minderről a szép hangzásról, élményről, képzeleti kalandozásról, andalító nyelvi zengésről az irónia eltávolító hangján is tud szólni. Krúdyn kívül ki tudta az érzelmeket, a szerelmeket, a hangulatokat az iróniával ilyen módon egybekötni? Az irónia nem Krúdyval lép a magyar prózába, mint ahogy vele nem is múlik el. De másoknál az irónia nyíltabb, kihívóbb, támadóbb, inkább gúny, bírálat, mely a világ kétértelműségeit leplezi le azzal, hogy nem mond róla egyértelmű ítéletet. Krúdynál nem ezzel az irónia-változattal találkozunk. Nála voltaképpen minden az, ami – ritkán törekszik arra, hogy jelenetei többértelműek legyenek. Ő a groteszk irányába indult el, s ha valamit, hát éppen ezt a lehetőséget nem mélyítette el műveiben. A groteszk abban különbözik az iróniától, hogy természetesnek mutatja azt, ami nem tartozik össze és nem természetes. Krúdy – de ugyanígy Móricz is – közelében járt annak, hogy a század elején groteszk szemléletű művet alkosson, – az anyag a kezében volt neki is, Móricznak is. Úgy látszik, ahhoz, hogy Krúdy ezt a lépést megtegye, abban mégis csak álmai, illetve hiedelmei, illúziói akadályozták meg.

Bori Imre könyve szövegmagyarázatokra épül, novella- és -regény-

értelmezésekből áll egybe gondolatmenete. Ezek a „szövegmagyarázatok” nem követnek egyetlen kitüntetett irodalomelméleti módszert: az a jellemzőjük, hogy az eszme- és gondolattörténeti elemzésektől poétikai észrevételek rögzítéséig terjed hatókörük. Ennek az irodalomértelmezésnek az a legnagyobb érdeme, hogy rugalmas, nem köti magát merev kategóriákhoz; a szerző úgy cserélgeti eszközeit, nézőpontjait, ahogyan tárgya megkívánja. Krúdyról szóló könyve – éppen úgy, mint a többi tanulmánya – nemcsak elért eredményeivel, hanem továbbgondolkodtató tételeivel, megállapításaival együtt jelent a mai irodalomtörténet számára nagy nyereséget.